

ALEXIA JONCKHEERE^a

Waarom de criminologie mij dierbaar is

JANSSEN, J. (2019). *Waarom de criminologie mij dierbaar is. Een persoonlijk pleidooi voor non-speciesisme*. Den Haag: Boom criminologie, 210 p.

Panopticon, 41 (2), 232-237
© 2020 Maklu | ISSN 0771-1409 | Maart 2020

- ^a Senior onderzoekster en werkleidster, Operationele Directie Criminologie, Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie (NICC) (corresp.: alexia.jonckheere@just.fgov.be)

“We zijn dieren en niet meer of minder bijzonder dan mieren, amoeben of olifanten”

De media hebben het regelmatig over het speciesisme en zijn antoniem, het antispeciesisme. Die thema's komen vooral aan bod wanneer de omstandigheden worden aangeklaagd waarin dieren worden gefokt of geslacht, of in het kader van de, soms gewelddadige, acties die burgergroeperingen voeren voor dierenrechten. De begrippen zelf ontstonden in de jaren 1960, binnen de protestbewegingen van dierenrechtenactivisten in Groot-Brittannië (CARRIÉ, 2019). Vervolgens, in de jaren 1970, werden de begrippen geformaliseerd door academici, zoals Richard Ryder en de utilitaristische filosoof Peter Singer (SOLLUND, 2014). Vandaag wordt speciesisme ook beschouwd als een term die naar een ideologie verwijst, omdat het een bepaalde collectieve manier van denken en handelen betreft die kan leiden tot de dominantie van een bepaalde soort boven andere soorten (HUTZEL, 2019). Wereldwijd ontstonden rond dit thema tal van onderzoekslijnen en opleidingen, vooral binnen het domein van de humane en sociale wetenschappen. In dat kader worden dieren niet langer alleen bestudeerd met focus op het nut dat ze voor mensen hebben. Ze worden ook als actoren gezien, wat de antropocentrische opvatting van de wereld in vraag stelt (KELLER, 2019). Zo stelt het antispeciesisme dat alle soorten op gelijke voet behandeld moeten worden, en dat het dus niet aanvaardbaar is dat de menselijke soort een hoger moreel karakter krijgt toegeschreven dan andere soorten. Maar wat brengt deze benadering bij aan de criminologie? Dat is de vraag die centraal staat in het werk van Janine JANSSEN, dat we in deze bijdrage bespreken.

Het gaat op zijn minst gezegd om een atypisch boek: autobiografische herinneringen en wetenschappelijke argumenten worden gemixt om een pleidooi op te bouwen voor het non-speciesisme. De auteur wil vooral aantonen hoe verrijkend zo een perspectief voor de criminologie kan zijn; voorwaarde is dat men aanvaardt dat de mens niet langer als enige centraal staat en dat ze zich openstelt voor alle vormen van leven. Volgens Janine JANSSEN moet er dus geen nieuwe criminologie gecreëerd worden, maar moet er binnen de bestaande criminologie meer aandacht uitgaan naar andere vormen van leven dan naar de menselijke soort alleen. Sommige criminologen doen dit al¹, maar slechts in beperkte mate en alleen vanuit

¹ Janine JANSSEN citeert bijvoorbeeld het werk van Geertrui CAZAUX en haar doctoraatsthesis in de criminologische wetenschappen, verdedigd aan de Universiteit Gent in 2002, met als titel “Anthropocentrism and

hun eigen standpunt. Haar pleidooi is er dus op gericht om de lezer te doen nadenken over de bijzondere banden die bestaan tussen mensen en dieren (in dit boek gaat het vooral over dieren, maar bepaalde bedenkingen van de auteur zijn ook perfect toepasbaar op het plantenrijk, bijvoorbeeld), door hen te stimuleren om een andere bril op te zetten, en de realiteit vanuit een ander standpunt te bekijken. We kunnen het daar alleen maar mee eens zijn, want is het niet eigen aan elke “goede criminoloog” om afstand te nemen van zijn of haar studieobject, door het op verschillende manieren te benaderen? Maar wat de relaties tussen mensen en dieren betreft, is er waarschijnlijk nog veel werk voor de boeg. Het boek van de auteur is dan ook stimulerend; in uiteenlopende analyses wordt het spectrum van het non-speciesisme toegelicht, met bijvoorbeeld verwijzingen naar de inschakeling van katten in de strijd tegen het terrorisme, of klassieker, van honden en paarden bij veiligheidsdiensten.

De tekst is doorspekt met autobiografische passages die de context verduidelijken waarop het verhaal van de auteur gebaseerd is. In aparte tekstinzetten wordt toegelicht hoe oud de relatie tussen mens en dier al is, zoals blijkt uit Bijbelpassages of de dystopie van George ORWELL in *Animal Farm*. De auteur tracht de blik van de lezer ook open te trekken door te verwijzen naar de schilderkunst².

Het boek omvat in de eerste plaats een bespreking van onderzoek dat focust op de *cruelty link*, wat staat voor de mogelijke relatie tussen dierenmishandeling en intermenselijk geweld. Janine JANSSEN preciseert dat heel wat onderzoeken ervan uitgaan dat geweld van mensen ten aanzien van dieren voorspellend is voor geweld tussen mensen. Ze bespreekt de beperkingen van dergelijk onderzoek en benadrukt de moeilijkheden, bijvoorbeeld bij het stellen van een diagnose over het geweld dat dieren ondergaan. Bij dieren kunnen letsels immers niet op dezelfde manier als bij mensen worden vastgesteld; soms moet men zich baseren op het gedrag van het dier om sporen van mishandeling te detecteren. Elk beleid dat gericht is op de preventie van geweld moet met dit soort moeilijkheden rekening houden.

Vervolgens gaat de auteur in op een wat ouder thema: de bescherming, het welzijn en de rechten van dieren. In dat kader licht ze het begrip ‘dierenrechtenactivisme’ toe, wat tot doel heeft om de rechten van dieren te verbeteren met acties die in principe binnen de grenzen van het wettelijke blijven. Als deze grenzen overschreden worden, is er sprake van extremisme, een begrip dat verwijst naar het gebruik van illegale of zelfs gewelddadige actiemiddelen om dierenrechten te verdedigen. Nog een stapje verder gaat het om illegale en bijzonder gewelddadige acties die tot doel hebben om een angstklimaat te zaaien; in dergelijke gevallen kan van terrorisme gesproken worden³. Het is praktisch gezien verre van evident om een onderscheid te maken tussen die verschillende begrippen. Bovendien kunnen de termen als stigmatiserend ervaren worden, zoals de Partij voor de Dieren (PvdD) aanklaagde, die sinds 2002 in het Nederlands parlement vertegenwoordigd is. Maar het zijn niet alleen de gevestigde groepen die zich in dieren interesseren; de volledige bevolking is betrokken. Denk maar aan de discussies over dieren die in dolfinaria of circussen tentoongesteld worden.

speciesism regarding animals other than human animals in contemporary criminology: analysing the concept Animal abuse in criminological science and in Belgian legislation regarding the protection and welfare of animals” (CAZAUX, 2002).

- 2 De thematiek van de relatie tussen mensen en dieren in de kunst werd echter nog maar weinig uitgediept. Wie geïnteresseerd is in kunstwerken waarin het dier gebruikt wordt om over de mens te spreken en over diens relaties met dieren, kan terecht bij andere auteurs, zoals Raphaël FONFROIDE (FONFROIDE, 2009).
- 3 Voor een analyse van de verschillende types van engagement ten aanzien van dieren, zie onder meer Christophe TRAINI die de diverse emotionele registers bespreekt die binnen de dierenbescherming gehanteerd worden (TRAINI, 2019).

Heel recent ging de Belgische gemeente Elsene nog een stapje verder: er werd daar beslist om schooluitstappen naar dierentuinen niet langer te steunen, of zoals de schepen van onderwijs toelichtte: “*We verkiezen om niet langer bezoeken te organiseren naar plaatsen waar dieren in gevangenschap gehouden worden*”⁴ (Le Soir, 3 januari 2020). Maar als dieren rechten toegekend krijgen, moeten ze die dan ook kunnen opeisen? Janine JANSSEN herinnert ons aan het verhaal van de makaak die een achtergelaten fototoestel gebruikte om de intussen beroemd geworden zelfportretten te nemen. Meer was er niet nodig om een discussie over het auteursrecht van dieren voor de rechtbank te brengen.

Het volgende hoofdstuk gaat in op de betekenis die bepaalde dieren voor ons hebben. Janine JANSSEN bespreekt vooral de rol van katten. Zo komt de kat aan bod die de toenmalige staatssecretaris van Justitie in Nederland, Aad Kosto, in zijn armen hield toen hij in 1991 ontsnapte aan een aanslag opgeëist door de Revolutionaire Anti Racistische Actie (RARA). Recenter, in Brussel, tijdens de *lockdown* van november 2015, werden katten een belangrijk instrument in de strijd tegen het terrorisme. Gedurende enkele dagen leefde de Europese hoofdstad in *slow motion*: scholen en winkels bleven dicht, het openbaar vervoer reed niet... zodat de politie zich kon focussen op de opsporing van de hoofdverdachte van de aanslagen in Parijs. De politie vroeg de bevolking via haar Twitteraccount om geen informatie op sociale media te delen over de operaties die aan de gang waren. Bij wijze van spot deelde de bevolking op Twitter massaal beelden van katten gevolgd door de hashtag ‘#BrusselsLockdown’, om het sociale netwerk te bedelven onder de berichten en bepaalde informatie in de massa te laten verdwijnen⁵. De politie bedankte de surfers door, opnieuw via haar Twitteraccount, een foto te delen van een kom met kattenbrokjes, met opdruk van het logo van de politie. Door katten als studieobject te beschouwen, krijgen we meer inzicht in de rol die we hun toeschrijven in de bescherming van de democratie.

Vervolgens wordt de lezer ingewijd in de praktijken en reglementering wat het slachten van dieren betreft, in het bijzonder om religieuze redenen. Een Europese richtlijn biedt enige bescherming voor dieren bij het doden, met name door exploitanten en andere betrokkenen te verplichten gebruik te maken van zogenaamde moderne slachtmethoden⁶. Maar bepaalde religieuze voorschriften vereisen dat het dier bij bewustzijn is op het moment dat de nek wordt doorgesneden, wat de kwestie van het onverdoofd slachten oproept. Er bestaan alternatieven (bv. het toedienen van een elektrische schok voordat de nek wordt doorgesneden, zodat het dier bewusteloos maar in leven is), maar deze worden niet door alle gelovigen geaccepteerd. Hoe kunnen dan de principes van dierenwelzijn enerzijds en religieuze vrijheid anderzijds met elkaar verzoend worden? Het boek geeft een analyse van de situatie in Nederland. In België werd de bevoegdheid voor dierenwelzijn bij de zesde staatshervorming overgedragen van de federale overheid naar de gewesten. De federale staat behoudt echter de bevoegdheid om de veiligheid van de voedselketen te controleren, die voornamelijk wordt uitgeoefend door het Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen (FAVV) (SÄGESSER, 2018). Het Vlaamse en het Waalse Gewest hebben wetgeving aangenomen die de voorheen bestaande afwijking van de verplichting tot voorafgaande bedwelming in het geval van rituele slachtingen opheft (DELGRANGE & LEROUXEL, 2019). Tegen deze decreten zijn verschillende beroepen ingesteld bij het Grondwettelijk Hof. Dat heeft in arrest nr.

4 Oorspronkelijk: « Nous préférons ne plus organiser de visites où des animaux sauvages sont détenus en captivité ».

5 Zie « Menaces terroristes: les Belges brouillent les pistes sur Twitter avec... des chats », *Le Soir*, online geplaatst op 23 november 2015.

6 Verordening (EG) nr. 1099/2009 van 24 september 2009 inzake de bescherming van dieren bij het doden en Protocol (nr. 33) betreffende de bescherming en het welzijn van dieren (1997).

53/2019 van 4 april 2019 besloten om, alvorens het geschil ten gronde te beslechten, verschillende prejudiciële vragen te stellen aan het Hof van Justitie van de Europese Unie, waarvan het standpunt tot op heden wordt afgewacht (WATTIER, 2019).

Daarna wordt een heel ander onderwerp besproken: de criminalisering van de migratie van dieren. Niet alleen het migratieproces van mensen, maar ook dat van dieren wordt immers soms als een probleem gezien. Janine JANSSEN heeft het onder meer over ‘invasieve exoten’, wat staat voor planten, dieren of micro-organismen die een land niet op eigen kracht binnenkomen en die zich zo massaal ontwikkelen dat ze de biodiversiteit van het land waar ze zich vestigen, bedreigen (gevaar van infectie, predatie, enz.). Een Europese richtlijn⁷ biedt een kader voor de uitvoering van maatregelen ter voorkoming en bestrijding van invasieve soorten, waarvan meer dan dertig regelmatig op het Belgische grondgebied worden waargenomen (nl. de Aziatische horzel, de Egyptische gans, de wasbeer,...) (BRANQUART & LATLI, 2020). Hoewel de strijd tegen invasieve soorten noodzakelijk lijkt gezien de schade die ze aan het functioneren van de ecosystemen toebrengen, kan ook vermeld worden dat er geen onveranderlijk evenwicht in de ecosystemen bestaat: ze zijn voortdurend in beweging en passen zich aan de transformaties aan van de levende wezens waaruit ze bestaan (VIGNET, 2020).

Het laatste deel van het werk bespreekt het thema veiligheid en het betrekken van dieren daarbij; maar er wordt ook ingegaan op de bescherming van dieren die ingezet worden voor veiligheidsdoeleinden. De auteur schetst in dat kader de geschiedenis van *Animal Assisted Interventions*-programma's. Daarbij maakt ze een onderscheid tussen de verschillende doelstellingen van die programma's (therapeutisch, educatief ...). Verder wordt de aanwezigheid van dieren in detentie besproken, bijvoorbeeld in het kader van opleidingen die in bepaalde gevangenissen worden aangeboden zodat gedetineerden een diploma van 'dierenverzorger' kunnen behalen. In dergelijke programma's worden dieren ingezet ten behoeve van het menselijk welzijn; het welzijn van de dieren zelf wordt zelden in rekening genomen. Wel zijn er enkele onderzoeken naar de manier waarop mensen en dieren samen evolueren in de loop van hun relatie. Op basis daarvan vinden sommige auteurs het nodig dat richtlijnen worden uitgewerkt om het welzijn van de betrokken dieren te garanderen. Een voorbeeld hiervan is de regel dat dieren alleen maar mogen ingezet worden als ze in goede gezondheid zijn en als ze getuigen van een zeker plezier bij het uitvoeren van de gevraagde activiteiten. Hun relatie met mensen kan er alleen maar beter van worden. Dergelijke richtlijnen zijn bijzonder belangrijk voor honden en paarden die bij veiligheidsoperaties in direct contact komen met mensen⁸. Maar hetzelfde geldt voor andere dieren. Ook bijen, ratten, dolfijnen,... zijn waardevolle partners in het veiligheidsbeleid.

Tot slot toont het boek van Janine JANSSEN aan dat er binnen de criminologie wel degelijk plaats is voor de studie van de relatie tussen menselijke levende wezens en niet-menselijke levende wezens, vanuit een standpunt waarin de menselijke soort niet centraal staat en dat daarom evenveel aandacht besteedt aan alle levende wezens. De interdisciplinariteit die de criminologie kenmerkt, staat de ontwikkeling van een dergelijke non-speciesistische criminologie binnen de criminologie niet in de weg, hoewel moet worden erkend dat dit soort analyses momenteel nog vrij uitzonderlijk is met betrekking tot de gehele wetenschappelijk-

7 Verordening (EU) nr. 1143/2014 van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2014 betreffende de preventie en beheersing van de introductie en verspreiding van invasieve uitheemse soorten.

8 Zie over dit onderwerp nummer 5 van het Belgisch Politiejournaal van oktober 2017, gewijd aan het “dierenwelzijn in tijden van terreur”.

ke productie in de criminologie⁹. De uitnodiging van Janine JANSSEN om deze bijzondere aanpak te ontdekken is dan welkom. De wetenschappelijke gemeenschap zou enige terughoudendheid kunnen hebben om het boek te benaderen vanwege de schrijfstijl van de auteur, maar het is zeker toe te juichen dat zij in dit geval heeft kunnen afwijken van de traditionele academische stijl om haar gedachten toegankelijk te maken voor praktijkactoren (onder andere politieagenten) en voor het grote publiek, maar ook voor de wetenschappelijke gemeenschap, dankzij de verwijzingen naar wetenschappelijk onderzoek dat gebeurd is en de verschillende theoretische referenties ter ondersteuning van haar reflectie. En hoewel het boek ongetwijfeld een internationale dimensie heeft, bevat het toch veel verwijzingen naar de situatie in Nederland, wat een Belgische lezer hongerig zou kunnen maken of hem of haar juist zou kunnen aanmoedigen om de reflectie voort te zetten op basis van bijkomende literatuur.

De auteur heeft een duidelijke boodschap voor iedereen die zich wil wagen aan het bestuderen van dat domein: we moeten andere standpunten dan de onze durven innemen. De auteur verwijst daarbij naar de vraag die primatoloog Frans de Waal opriep: '*Zijn we slim genoeg om te weten hoe slim dieren zijn?*' Hij wist aan te tonen hoezeer wetenschappers andere levende wezens soms verkeerd ingeschat en onderschat hebben. Met haar reflecties bezorgt Janine JANSSEN ons een boeiende getuigenis over de gedachten die haar bezighouden sinds haar kindertijd, tot in haar professionele leven. Haar opleiding als cultureel antropoloog biedt haar perspectieven om te kijken naar het onderzoeksterrein van de criminologie.

REFERENTIES

- BEIRNE, P. (1999). For a non-speciesist criminology: Animal abuse as an object of study. *Criminology*, 37(1), 117-147.
- BRANQUART, E., & LATLI, A. (2020). Ces espèces qu'on n'attendait pas. Une menace pour la biodiversité en Wallonie ? *Le magazine natagora*, 95, 6-9.
- CARRIÉ, F. (2019). La cause animale en France et dans les pays anglos-saxons. In *S'engager pour les animaux* (pp. 41-55). Paris: Puf/Vie des idées.
- CAZAUX, G. (2002). *Anthropocentrism and Speciesism Regarding Animals Other Than Human Animals In Contemporary Criminology: Analysing the Concept Animal Abuse In Criminological Science and In Belgian Legislation Regarding the Protection and Welfare of Animals. Thesis submitted in order to achieve the title of doctor in criminological sciences*. Ghent: University of Ghent.
- DELGRANGE, X., & LEROUXEL, H. (2019). L'accommodement belge éclot entre égalité formelle, légalité et neutralité. *Revue du droit des religions*, 7, 109-129.
- FONFROIDE, R. (2009). Gloria Friedmann et Alain Rivière-Lecœur. Hommes et animaux dans l'art contemporain: la question de la métaphore trouble. *Sociétés & Représentations*, 27(1), 119-140.
- HUTZEL, A. (2019). Les mécanismes stabilisateurs de l'idéologie spéciste. *Allemagne d'aujourd'hui*, 230(4), 157-78.
- KELLER, H. (2019). Les « Human-Animal Studies » dans le champ universitaire allemand: développement, statu quo et perspectives. *Allemagne d'aujourd'hui*, 230(4), 86-93.
- SÄGESSER, C. (2018). *Les débats autour de l'interdiction de l'abattage rituel*, Bruxelles : Le CRISP-Courrier hebdomadaire.

9 Een dergelijke oproep voor non-speciesistische criminologie is echter niet nieuw. In 1999 bijvoorbeeld publiceerde het tijdschrift *Criminology* een artikel van P. BEIRNE, getiteld "For a non-speciesist criminology: Animal abuse as an object of study".

- SOLLUND, R. (2014). Crimes against Animal Life. In *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice* (pp. 759-769). New York: Springer.
- TRAINI, C. (2019). Les formes plurielles d'engagement de la protection animale. In *S'engager pour les animaux* (pp. 41-55). Paris: Puf/Vie des idées.
- VIGNET, B. (2020). La lutte contre les espèces invasives, ou la persistance d'une nature idéalisée. *Le magazine natagora*, 95, 6-9.
- WATTIER, S. (2019). Abattage rituel religieux, bien-être des animaux et dialogue des juges: la Cour constitutionnelle interroge la Cour de justice de l'Union européenne. In *Justice en ligne*, mis en ligne le 27 mai 2019.